

RNI No. MAHAUL03008/13/1/2012-TC

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

Editor

Dr. Sadashiv H. Sarkate

● Mailing Address ●

Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor POWER OF KNOWLEDGE

Head of Dept. Marathi

Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431143 (M.S.)

Cell. No. 9420029115 / 7875827115

Email : powerofknowledge3@gmail.com,

Shsarkate@gmail.com

Price : Rs. 300/-

Annual Subscription: Rs. 1000/-

RNI No.MAHAUL03008/13/1/2012-TC

ISSN 2320-4494

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Refereed Research Journal

Vol. I, Issue - XX
Oct. To Dec. 2017

Editorial Officer

Shraddha Enterprises

Infront of Tahsil Office,
Near Nilkamal Hotel,
Nagar Road,
Beed -431 122

Contact : 9420655507

E-mail : prakashkale kale@gmail.com

Published By :

Mrs. Lata Sadashiv Sarkate

Price : Rs. 300/-

Advisory :-

Hon. Dr. Sudhir Gavhane

Ex.Vice Chancellor Y.C.M.U. Nasik
& Professor of Mass Communication
& Journalism Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. D.B. Bhise

Professor, Dept. of Economics
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Madan Shivaji

Management Council Member
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Bhagwat Katare

Ex. Director, BCUD
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

Hon. Dr. Borade Narayan

M.S.S.College, Jalna

Hon. Dr. Paralakar Kanchan

Principal, Mahila College, Georai

Hon. Dr. Ashok Mohekar

Management Council Member
Dean, Faculty of Science,
Dr.B.A.M.U. Aurangabad

EDITOR

Dr.Sadashiv Haribhau Sarkate

Ex-Chairman-BOS in Marathi, Dr.B.A.M.U.Aurangabad
Asst.Professor & Head, Dept. of Marathi, JBSPM's
Arts & Science College, Shivajinagar, Gadhi Tq. Georai Dist. Beed

EDITOR BOARD

Dr.Shirish Patil

Dean, Faculty of Arts
N.M.University Jalgaon

Dr.Bharat Handibag

Ex-Dean, Faculty of Arts
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Vilas Khandare

Ex-Dean, Faculty of Social Sciences
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr. Satish Badwe

Head of Dept.Marathi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Sudhakar Shendge

Professor of Hindi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.D.P. Takale

Asso.Professor & Head
Dept. of Economics
L.B.S.College, Partur Dist.Jalna

Dr.Appasaheb Humbe

Ex-Management Council Member
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Ulhas Shinde

Ex-Dean, Faculty of Engineering
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Pratibhatai Patil

Management Council Member &
Professor & Head, Dept.of Pub.Adm.
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Snehal Taware

Chairman : BOS in Marathi
University of Pune, Pune

Dr. Taher H. Pathan

Aligad Muslim university, Aligad (U.P.)

Dr.S.D.Talekar

Professor, Dept. of Commerce
L.B.S.College, Partnr Dist Jalna

Dr.S.R.Takale

Principal, Sant Sawatamali, College,
Phulambri Dist. Aurangabad

Dr.Bharat Khandare

Principal, Swami Vivekanand College,
Mantha. Dist. Jalna

Dr.Vishwas Kadam

Principal, JBSPM's Arts & Science
College, Gadhi Tq.Georai, Dist. Beed

Dr. Ratandeeep Deshmukh

Ex-Management Council Member
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

REFERECES

Dr.Shahaji Gaikwad

Chairman, BOS in English
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr.Vishwas Patil

Radha Nagari College, Radha
Nagari, Dist. Kolhapur

Dr. Dilip Khairnar

Professor, Sociology
Deogiri College, Aurangabad

Dr. Sukumar Bhandare

Chairman, BOS in Hindi
Dr.B.A.M.U.Aurangabad

Dr. Shivaji Yadhav

Shivchhatrapati College,
Pachod, Dist. Aurangabad

Dr. Laxmikant Shinde

Assit Professor
JES College, Jalna

MANGING EDITORS

Mr. Ramesh Ringne

Prof. Babu Ghokshe
Mr. Shivaji Kakade
Dr. Shakur Shaikh Husain

Mr. Vinod Kirdak

Dr. Datta Tangalwad
Mr. Kalandar Pathan
Dr. Subas Morale
Dr. Baliram Katare

Assit.Prof.Mohan Kalkute

Dr. Adgaonkar Ganesh
Dr. Santosh Chavan
Dr. Rajkumar Yallawad

Guidelines for Writers

- “Power of Knowledge” the referred research journal has permission and registered of RNI, Ministry of Information and Broadcasting, Govt, of India.
Research papers in all subjects of all faculties in Hindi, English, Marathi will be published in “Power of Knowledge”.
- Research scholars should sent their papers in Marathi, Hindi and English on one side typed papers. It should be in Pagemaker or word format with a CD. Scholars should send their papers through registered / speed post. A Xerox copy of papers should be enclosed.
- The writer should give a letter of undertaking that he / she has not violated copy right act and the whole responsibility will not be liable of any legal action. This undertaking is compulsory with the research paper.
- Directions regarding fonts
English **Times New Roman or any 10 font**
Hindi & Marathi **ISM DVB TT- Surekh Pagemaker, Font 14**
- Research paper should be in A-4 size upto 4-5 pages, value language and references should be mentioned.
- There should not be grammatical mistakes.
- If the research paper published in “Power of Knowledge” not accepted by Research Recognition Committee/University Body/other research related committees, the Editor/Printer/Publisher will not take any responsibility of the same.
- All the postal contact should be to the address of editor through registered post only.
- Dispute shall be subject to hearing at Hon’ble BEED (M.S.) Jurisdiction only.

Ideas expressed in “Power of Knowledge” belongs to the writer exclusively. The editor, publisher & printer of “Power of Knowledge” have nothing to do it with them. At the same time it is made clear that if writers violate copyright act, they will be responsible for their own action. Hence, it is clarified from editor, publisher and printer’s side.

अनुक्रमाणिका

अ.क्र.	प्रकरण	संशोधक	पृष्ठ क्रं.
१	भारतीय श्रमिक कामगार आणि त्यांच्या उत्थानासंबंधी वामनदादा कर्डक यांची कविता	प्रा.डॉ.पंढरी डोर्डफोडे	१
२	लोकसाहित्य आणि लोकसंस्कृती	प्रा. सोनवणे अर्चना	५
३	महानोरांच्या कवितेतील संवेदन	महादेव रंगनाथ राऊत	८
४	स्पर्धा परीक्षा मराठी भाषा व व्याकरण	प्रा. अविनाश भालेराव	११
५	स्वयंसहायता गटाच्या मायमातून स्त्रियांचा आर्थिक विकास- एक अभ्यास	डॉ. नुजहत सुलताना एम. बी., प्रा.राणी जाधव -गायकवाड	१३
६	नाटक : एक साहित्यप्रकार	प्रा. डॉ.राजेंद्र रामकृष्ण सांगळे	१७
७	बीड जिल्ह्यातील अल्पभुधारक शेतकऱ्या वरील शासकीय योजनेच्या प्रभावाच्या अभ्यासासाठी सामाजिक संशोधन पध्दतीची व्याप्ती व मर्यादेचा समाजशास्त्रीय अभ्यास.	प्रा. वाय.आर. घोडके	२३
८	स्मार्ट सिटी आधुनिक विकासाचे व्यवस्थापन	डॉ. प्रमोद चव्हाण	३३
९	VARIANTS FEMALE PROTAGONISTS IN THE FICTION OF KATE CHOPIN	Dr. Beena V. Rathi, Durga Shivratanji Mandhana	३९
१०	ROLE OF FARM POND IN CHANGING CROPPING PATTERN & PRODUCTIVITY A CASE STUDY OF LATUR DISTRICT	Dr. B.P. Lahane, Shivanand Tanajirao Jadhav	४१
११	ADVANTAGES OF FARM POND ADOPTION IN JALNA DISTRICT	Dr. Baliram P. Lahane, Shivanand T. Jadhav	४६
१२	ग्रामीण भागातील शासकीय सेवेत नोकरी करणाऱ्या महिलांच्या आर्थिक सबलीकरणाचा अभ्यास	प्रा. इरलापल्ले पल्लवी भागवतराव	५०
१३	प्रगतिवादी काव्य में सामाजिक चेतना	प्रा. गायकवाड प्रकाश	५४

१४	अकाल मे भारतीय अर्थव्यवस्था प्रगती मे सबसे आगे	प्रा.डॉ. शिवाजी भ. यादव	५७
१५	जिल्हा नियोजन व विकास प्रक्रियेत जिल्हा नियोजन समितीची भूमिका: बीड जिल्हा एक अभ्यास	डॉ.राजेंद्र जी. गोडबोले, डॉ.सुहास आर. मोराळे	६०
१६	Samrat Upadhyay's 'Arresting God in Kathmandu': A Reflection of Distracted Relationship in Nepalese Society	Digambar Madhukarrao Date	६४
१७	इतिहास लेखनातील स्त्रीवादी इतिहास लेखन प्रवाह	प्रा.प्रभाकर मिरकड	७०
१८	संत साहित्यातून लोकसंस्कृतीचे दर्शन	डॉ.चव्हाण बाळासाहेब संतू	७२
१९	गृहव्यस्थापनामध्ये गृहिणीचे योगदान	डॉ. प्रज्ञा एस. जुनघरे	७४
२०	मराठी भाषेपुढील आव्हाने	डॉ. रेखा वाघ	७८
२१	महिला सबलीकरणाची सामाजिक अपरिहार्यता	प्रा. राजेंद्रकुमार घाडगे	८१
२२	भारतीय स्वातंत्र्यलढा आणि स्त्रिया	प्रा. लक्ष्मण करपे	८५
२३	बाबाराव मुसळे यांचे कथालेखन	डॉ. सोपान सुरवसे	८७
२४	लोकसाहित्य संज्ञा व स्वरूप	डॉ.भाऊसाहेब राठोड	९४
२५	ग्रामीण साहित्य आणि दलित साहित्य काही विचार	डॉ. शशिकांत साळवे	९८
२६	ग्रामीण औद्योगिकरणाचे महत्त्व व कार्यक्रमाचे विवेचन	प्रा. डॉ. पांडुरंग सदाशिव डांगे	१०३

संत साहित्यातून लोकसंस्कृतीचे दर्शन

डॉ. चव्हाण बाळासाहेब संतू

प्रमुख, पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभाग

डी.पी. भोसले कॉलेज, कोरेगाव

मराठी साहित्याच्या इतिहासात पहिली पाच शतके संत कवींनी गाजवली आहेत. संत, पंत आणि तंत या त्रिविध प्राचीन ग्रंथकारांपैकी संत आणि संत परंपरेतील ग्रंथकार हे विपुल संख्येने, उदंड ग्रंथकृतत्वाने आणि प्रचंड प्रभावाने महाराष्ट्रात गाजत राहिले आहेत. संतांचे आणि संताविषयीचे प्राचीन साहित्य इतके विपुल, विविध आणि वैचित्र्यपूर्ण आहे की आधुनिक अभ्यासकांच्या चार पिढ्या उलटल्या तरी त्या साहित्याचा पैलपार अजून दृष्टिपथास आलेला नाही. संतविरचित वाङ्मय, संतविषयक वाङ्मय आणि संतसंवादी वाङ्मय हेच संत साहित्य, संतांच्या आकांक्षा, त्यांच्या श्रद्धा, त्यांचे आचार विचार, त्यांची दैवते, त्यांच्या उक्ती, त्यांच्या कृती, त्यांच्या विषयीच्या प्रभावप्रतिक्रियांचा समावेश संत साहित्यात होतो. 'संतसाहित्य ही संज्ञा संत संस्कृतीचे दर्शन घडवते तर लोकसाहित्य ही संज्ञा लोक संस्कृतीचे दर्शन घडवते. संत साहित्य व लोक साहित्य यांच्या अनुबंधांचा चांगला वेध डॉ. रा. चिं. ढेरे यांनी 'संतसाहित्य आणि लोक साहित्य' या ग्रंथात घेतलेला आहे.

मराठी लोकसंस्कृतीवर भागवत धर्माचा-मराठी संतांच्या उपदेशाचा प्रभाव विशेष जाणवतो. या प्रभावातूनच मराठी माणसाची नैतिक घडण झालेली आहे. भागवतधर्मीय श्रद्धांबरोबरच लोकधर्मीय श्रद्धा समाजात तेवढ्याच प्रभावीपणे नांदत राहिलेल्या दिसतात. संतांना लोकोद्धाराची अत्यंत तळमळ असल्यामुळे त्यांनी लोकजीवनाच्या सर्व स्तरांचे बारकाईने निरीक्षण केलेले होते. संतांनी आपल्या साहित्यातून व कृतीतून लोकमानसावर प्रभाव पाडणार्या लोकप्रचलित आणि लोकप्रिय अशा माध्यमांचा निरीक्षणपूर्वक अंगीकार केला आणि त्या माध्यमातून आपला संदेश प्रवाहित करण्याचा उपक्रम सतत चालू ठेवला. त्रैवर्णिकांना ज्ञानापासून वंचित करणार्या संस्कृत भाषेला दूर सारून आणि तिच्यातील सत्त्वांश मात्र स्वीकारून देशी भाषांतून आपले विचार मांडण्याची बंडखोरी तर चळवळीच्या/साहित्याच्या आरंभापासून दिसते. संतांनी देशी भाषांतून विचार प्रकटन सुरू केल्यामुळे आणि या नव्या विचार यज्ञात सहभागी होण्याची हाक सर्वांना दिल्यामुळे संत आणि लोक यांचा प्रारंभापासून मनोमिलाफ घडू लागला. संत ग्रंथप्रामाण्यावादी नसून प्रतीत प्रामाण्यवादी असल्यामुळे तर सामान्यातिसामान्य आणि शूद्रातिशूद्र समजल्या जाणार्या जाती जमातींनाही आत्मोन्नतीचे आश्वासन लाभले. लोकसंस्कृतीतील विविध संस्था, विविध देवता, विविध कला क्रीडा यांचा अभ्यास करून आणि त्याचे बाह्यांग स्वीकारून अंतरंगात अध्यात्म भरावयास सुरुवात केली. संत साहित्यातील हे लोकतत्व व्यापक आहे. म्हणूनच संतसाहित्याचा लोकमानसावर प्रभाव पडलेला आहे.

संतांनी रचलेली भारूडे ही तर सर्वस्वी लौकिक पातळीवर आहेत आणि विचारांचे रसायन मात्र लोकसंस्कृतीतील अनिष्टांचा परिहार करू पाहणारे आहे. संत साहित्याचा लोक जागरणाचा हेतू होता. लोकांच्या जवळ जाऊन सहानुभवाने त्यांना समजावून घेऊन बाह्यतः त्यांच्या पध्दतीने बोलून चालून त्यांना वर उचलण्याचा संतांनी प्रयत्न केला. संतांचा आशय अलौकिक परंतु त्याची अभिव्यक्ती मात्र पूर्ण लौकिक. संपूर्ण संतसाहित्य हे 'परमार्थीकृत लोकसाहित्य' बनले. भाष्यग्रंथ प्रवचनासारखे तर कथाप्रबंध लोकाख्यानांसारखे आणि गीतसंभार लोकगीतसरणीचा असल्याचे दिसून येते. संत आणि लोक यांच्या विशिष्ट जिव्हाळ्याच्या नात्यात लोकसाहित्य व संतसाहित्य यांच्या अनुबंधाचे रहस्य साठवलेले आहे. लोकरूढ भाषेचा, संकेतांचा आणि अभिव्यक्तीच्या रीतीचा अंगीकार केल्यामुळेच लोकमानसात मानाचे स्थान मिळवू शकला. आजही आपणास नागर जनांपेक्षा ग्रामीण जनात संताविषयीचा प्रीतिभाव विशेष जाणवतो. बहुतेक प्राचीन मराठी कविता ओवी आणि अभंग या दोन लौकिक छंदात अविष्कृत झालेली दिसते. मौखिक ओवी हे या दोन्ही छंद प्रकारचे मूळ रूप असून, अभंग हे ओवीचेच मालात्मक रूप आहे. जात्यावरील ओव्या, दळणकांडण करताना म्हणावयाच्या ओव्या वारकर्यांचे अभंग यातील संबंध अभेदाचा आहे. ओवीप्रमाणे अभंग छंदात संतांनी रचना केलेली आहे. ज्ञानदेवांपासून तुकारामापर्यंत अनेक मराठी संतकवींनी आपल्या आत्मानुभूतीच्या अभिव्यक्तीसाठी अभंगाचे माध्यम वापरले. एकूणच संत साहित्याचे माध्यम बनलेल्या ओवीतून अभंग उत्क्रांत झाला आहे. संतांनी लौकिक छंद वापरले. लोकगीतांचे माध्यम वापरले. एकनाथांची भारूडे तर प्रसिद्धच आहेत. लोकसंस्थांची परिभाषा त्यांनी आत्मसात केली. पांगूळ, वासुदेव, भराडी, गोंधळी, वाघ्या या सर्व भूमिका संतांनी स्वीकारल्या. याखेरीज संत कधी भांड बनले, कधी बनले. कधी बहुरूपी शाहीर बनले. संतांनी गण रचले, गौळणी रचल्या, डफगाणी रचली, पोवाडे लावण्याही रचल्या. संतचरित्रकथांवर लोकप्रतिभेचा पगडा मोठ्या प्रमाणावर आहे. आजच्या दलित साहित्याच्या निर्मितीप्रेरणांनाही संतसाहित्य प्रेरक असल्याचे दिसून येते.

संदर्भग्रंथ-

- १) मुसलमानी मराठी संत कवी- रा.चिं. ढेरे
- २) संत वाङ्.मयाची सामाजिक फलश्रुती- गं. बा. सरदार
- ३) प्राचीन मराठी वाङ्.मयाचा इतिहास – प्रा. डॉ. ल.रा. नसिराबादकर
- ४) पाच संत कवी – शं. गो. तुळपुळे
- ५) मराठी वाङ्.मयाचा इतिहास (खंडा पहिला – आवृत्ती दुसरी) – ल. रा. पांगारकर
- ६) संत नामदेव – हे.वि. इनामदार
- ७) एकनाथः वाङ्.मय आणि कार्य – न.र.फाटक

